

IQLIM O'ZGARISHLARINING SUV OBYEKTLARGA TASIRLARINING TAHLILI

Omonullayev Og'abek

Qarshi Davlat Universiteti

E-mail: omonullayevogabek450@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirda butun yer yuzida harorat yildan yilga oshib boorish jarayoni. Global iqlim isishi qurg'oqchilik, oziq ovqat inqirozi, va shu kabi ekstrimal holatlar yaqin kelajakda bizni kutib turgan suv taqchilligari va shuningdek global iqlim o'zgarishlarining O'zbekiston respublikasiga ta'sir ko'rsatadigan bir qator salbiy oqibatlarining muommo va yechimlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Iqlimiy o'zgarishlar, antropogen omillar, suv resurslari, kompleks boshqarish, plantatsiyalar, irrigatsiya.

Аннотация: В этой статье температура на всей Земле увеличивается из года в год. Представлены глобальное потепление климата, засуха, продовольственный кризис и подобные экстремальные ситуации, нехватка воды, которая ожидает нас в ближайшем будущем, а также ряд негативных последствий глобальных изменений климата, затрагивающих Республику Узбекистан, и пути их решения.

Ключевые слова: Изменение климата, антропогенные факторы, водные ресурсы, комплексное управление, насаждения, орошение.

Abstract: In this article, the temperature on the whole earth is increasing from year to year. Global climate warming, drought, food crisis, and similar extreme situations, water shortages that await us in the near future, as well as a number of negative consequences of global climate changes affecting the Republic of Uzbekistan, and solutions are presented.

Key words: Climate changes, anthropogenic factors, water resources, complex management, plantations, irrigation.

Ma'lumki XXI asrdan boshlab suv, oltin, uran, gaz, ko'mir va boshqa foydali qazilmalardan ko'ra qimmatbaho xomashyo hisoblanadi. AQSH Milliy Qidiruv Kengashi taxminiga ko'ra, yaqin 20 yil ichida xalqaro mojarolar xavfming o'sishi aynan ichimlik va qishloq xo'jaligi uchun suv yetishmovchiligi sababli bolishini e'tirof etishmoqda. Lekin arid hududlarda suv - hayot manbai, insoniyat turmush tarzining yaxshilanishida eng asosiy resurs boyligi hisoblanadi.[1.3-b]

2050-yilga borib olimlar Yer sayyorasi o'rtacha haroratining 4 °C ga oshishini prognoz qilishmoqda. Bu esa quruqlikning katta qismini inson hayoti uchun yaroqsiz holga keltirib qo'yadi. Umumiy qilib aytadigan bo'lsak insoniyat yaqin kelajakda asosi iqlim o'zgarishilari bo'lgan juda ko'p muammolar qarshisida turibdi. Bu jarayonni o'tgan asrda okeanshunos, tadqiqotchi olim Jackques-Yves Kousteau shunday tariflagan "insoniyat kelajagda jar yoqasida turibdi".[3.3-b]

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındađı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Maxsus tekshirishlar shuni ko‘rsatdiki soni doimo o‘sib borayotgan sayyoramiz aholisini (agar uning soni 1800-yilda - 0,9 mlrd, 1920-yili - 1,8 mlrd, 1970-yil - 4,0 mlrd, 1990-yil - 5.2 mlrd, 2000-yil - 6.3 mlrd. bo‘lgan bo‘lsa, 2050-yil - 11 mlrd.bo‘lishi kutilmoqda) oziq-ovqat bilan ta‘minlash uchun 2050-yilga kelib 500 mlnga sug‘oriladigan yerlarda yuqori hosildorlikka erishish uchun dehqonchilik qilishi (hozirda bu maydon 285 mlnga yaqin yer) kerak boladi. Ammo mavjud suv boyliklari faqat 450 mln gektar yerni sug‘orishga yetadi. Bugungi kunda umumiy haydaladigan yer maydoni qariyb 1500 ming gektarni tashkii etadi. Jumladan, 1 kishiga hisoblaganda 0,25 gektarga to‘g‘ri keladi. Butun yetishtiriladigan mahsulotning 40 foizi sug‘oriladigan yerlardan olinadi. Qishloq xo‘jaligida 70 foizga yaqin daryo, ko‘l va yer osti suvlaridan foydalaniladi, qolgan 30 foizi sanoat va maishiy xizmatda ishlatiladi. Qurg‘oqchil hududlarda 90 foiz suvlar qishloq xo‘jaligida foydalaniladi.

O‘zbekistonda 1880 yildan to hozirgi vaqtgacha bo‘lgan davrda o‘rtacha yillik harorat 1,6 daraja (13, 2 dan 14,8 °C gacha) oshdi, bu global miqyosda kuzatilayotgan o‘rtacha sur‘atlardan yuqoridir.

Qit‘alar	Maydoni ming km ²	Aholisi mln kishi	Daryo suv oqimi km ³		Aholi jon boshiga tog‘ri keladigan daryoi suv oqimi, ming m ³ yil	
			To‘lqin (Q)	Yer osti	To‘lqin (Q)	Yer osti
Yevropa	10500	643	3110	1065	4488	1537
Osiyo	44400	2946	13190	3410	4478	1157
Afrika	30300	572	4225	1465	7386	25661
SH.Amerika	24300	406	5060	1740	14680	4285
J.Amerika	17800	275	10380	3740	37745	13600
Avstraliya	8500	25	1965	465	78600	18600
Dunyo bo‘yicha	135800	4917	38830	11885	7897	2417

Dunyo bo'yicha aholi jon boshiga to‘g‘ri kladigan daryo suv oqimi [141b].

Mutaxassislarining prognozlariga ko‘ra 2030-2050 yillarda mintaqada havo harorati yana 1,5-3°C ga ko‘tarilishi mumkin. O‘zbekiston iqlim o‘zgarishi

oqibatları ta'siriga ko'proq moyil bo'lgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Global gumanitar forum ma'lumotiga ko'ra, sayyoramizda ro'y berayotgan iqlim o'zgarishi yiliga uch yuz ming insonning umriga zomin bo'lmoqda. Uch yuz million aholi uning salbiy ta'siri ostida hayot kechirmoqda. Bundan iqtisodiyotga ham jiddiy zarar yetkazmoqda. Bunday global muammolar Markaziy Osiyo mintaqasi taraqqiyotiga ham o'z salbiy ta'sirini o'tkazmoqda. Orol bo'yidagi noxush ekologik vaziyat, buning ta'sirida kelib chiqayotgan tabiiy tangliklar, cho'llanish muammosi bunga misoldir. [3.2-4b]

O'lkamiz sharoitida suv resurslarining katta qismi, aniqrog'i 90% dan ortigi irrigatsiya maqsadlarida sarflanadi. Bu sarflanish ekin maydonlari, suv omborlari, sug'orish kanallari, kollektor zovurlar yuzasidan bo'ladigan bug'lanishda, yangi o'zlashtirilgan yerlarda, yangi qurilgan suv omborlarida, kollektor-zovurlarda suvning akkumulyatsiyasidan, tabiiy botiqlarda qaytarma suvlarning yig'ilishidan va hokazolardan iborat bo'ladi. Bug'lanish hisobiga bo'ladigan sarflanishning barcha turlari doimiy jarayondir. Hisoblashlarning ko'rsatishicha buglanishning eng katta miqdori ekin maydonlariga to'g'ri keladi. Kuzatish malumotlariga ko'ra bug'lanishning bu turi umumiy yo'qotilgan qiymatga nisbatan Sirdaryo havzasida 46-63 foiz oralig'ida, Amudaryo havzasida esa 30-36 foiz atrofidadir. Har ikki havzada o'tgan asring 60-yillari boshida bu miqdor yiliga 28,3 km³ bo'lgan bo'lsa, 70-yillar oxiriga kelib yiliga 47,2 km³ ga etdi.[2.159b]

Orol dengizi havzasining barcha suv resurslari Sirdaryo va Amudaryo havzalariga tegishlidir. Mustaqil suv havzalarini (ya'ni suvi oqib chiqib ketmaydigan Amudaryoga yaqin) Qashqadaryo, Zarafshon, Murg'ob, Tejen daryolari tashkil qiladi. Amudaryo va Sirdaryoning umumiy o'rtacha yillik suv oqimi 115,6 km³ni tashkil etadi, shu jumladan, Amudaryo bo'yicha - 78,5 km³ va Sirdaryo bo'yicha- 37,1 km³ga teng. Bu daryolarning o'rtacha ko'p yillik suv oqim miqdori kata diapazonda o'zgarib turibdi.[1.42b]

Xulosa va takliflar

Bugungi kunda O'zbekistonda mamlakatni barqaror rivojlantirish bo'yicha dastur ishlab chiqilgan. Unda O'zbekiston Respublikasini barqaror rivojlantirishni birdan-bir strategik maqsad bosqichi quyidagicha belgilangan: O'zbekistonning kelajak avlodi uchun yer-suv va boshqa tabiiy resurslaridan foydalanishni saqlash maqsadida oqilona samaradorligini oshirmoq darkor. Ish faoliyati suv bilan bog'liq bo'lgan muhandis-texnik xodimlarni tayyorlashda ularning suv resurslaridan mukammal foydalanish va tabiatni muhofaza qilishga

oid barcha xususiyatlarni hisobga olgan holda kelgusi barcha rejalarini amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Aholi ko'p va ularni extiyojlarini qondirish uchun sanoat va ishlab chiqarish zarurdir. Iloji boricha tezroq qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tishimiz kerak. Suv masalasini hal qilish uchun esa intensiv sug'orish tizimlaridan foydalanish, kanallar va suv inshootlarini qattiq qoplamali qilish va bunga kerakli zarur bo'lgan asbob va uskunalarni ishlab chiqarishni mahalliyashtirish kerakdir. Mavjud suv omborlarini sig'imini oshirish va yangi suv omborlar qurish lozim. Iqlim o'zgarishlarini oldini olishni, yoki uni tuxtatib qo'yishni umuman iloji yo'q. Lekin uni sekinlashtirish mumkin. Bu uchun esa cho'llarimizni bog'larga aylantirish va yurtimizdagi suv masalasini mega loyihalar orqali hal qilishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. X.I.Valiyev, Sh.O.Muradov, B.M.Xolbayev. Suv resurslaridan mukammal foydalanish va muhofaza qilish. ToMdirilgan 2-nashri.-T.: «Fan va texnologiya», 2010, 168 bet.[3.41.42b]
2. Umumiy gidrologiya va iqlimshunoslik / o'quv qo'llanma:YunusovG'.X.,Ziyayev R.R.: «Barkamol fayz media»nashriyoti, 2018-yil. - 360 bet.[159b]
3. A.I.Umirqulov IQLIM O'ZGARISHLARINING HUDUDIIY TAXLILI //SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 377-385.[2.4b]
4. Karimov.I.A O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. - T.,« O 'zbektston», 1997.- B . 1 10-137.